

8/2135

N 23/99

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBIZÁSÁBÓL

M. KIR. MEZŐGAZDASÁGI
MUZEUM KÖNYVTÁRA.

5419. SZÁM.

SZERKESZTI

GYULAI PÁL.

szak.

KILENCZVENKILENCZEDIK KÖTET.

(271. 272. 273. SZÁM)

GRST MEZŐGAZDASÁGI KÖNYVTÁR
LELTÁRI SZÁM:
63F

BUDA-PEST.
FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR. IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1899.

VALLÁSTÖRTÉNETI CONGRESSUS.

A tudományos congressusok intézménye, mely vagy három évtized óta mindég bővülő mértékben terjed ki a tudományok különböző ágaira, újabb időben a vallások tudományát is bevonta körébe.

E folyóiratban már több alkalommal, legutószor ez év januári füzetében volt szó arról, hogy mit értenek Európa és Amerika nagy egyetemein a *vallástudomány* kifejezésen, különösen arról is, hogy e tudományos disciplinát mi különbözteti meg a theológiától.

Ez újabb tudományos kutatások neves francia képviselői, kapcsolatban a világkiállítással, 1900-iki szeptember hó 3-tól e hó 9-ig, e tudomány érdekében egy *nemzetközi congressust* szerveztek (Congrès international d'Histoire des Religions), melyre részletes programm kíséretében az imént bocsátották ki a felhívást.

A vallástudomány philosophiai és philologiai oldalát különösen Németországban művelik; a francia vallástudósoknak több hajlandóságuk van e kutatások történeti mozzanatainak művelésére. Folyóiratuk már czimével is «*Revue de l'Histoire des Religions*» hangsúlyozza a vallástudomány azon irányát, mely e körben kiváló előnyben részesül. A tervezett congressus fentközölt hivatalos elnevezése is a tudományos törekvés ezen céljára helyez súlyt.

A vallástörténeti congressusnak vannak előzményei. De azon tény, hogy az intézők a párisi congressust nem nevezik *harmadiknak*, arra mutat, hogy nem szándékoznak az előzmények nyomdokába lépni. Jól is teszik. Chicagóban 1893 szeptember 11—27-ig, ugyancsak világkiállítás alkalmából, tartottak legelőször congressust, mely a vallások összehasonlító tanulmányozásának eszméjéből indult ki. De gyakorlati szervezésében a vállalatból inkább *vallásparlament* (így is nevezték) fejlődött ki, mint tisztán tudományos céloknak szolgáló tudós gyülekezés; inkább a vallásos tolerantia

ápolásának szolgált, mint a vallás-történeti kutatás körében eszközölt tudományos eredmények felmutatásának és megvitatásának. E századunk szellemét jellemző gyülekezésben Európa és Ázsia vallásfelekezeteit hivatalos személyek, reverendek, rabbik, kalugyerrek, mandarinok, buddhista papok képviselték, kik vallásuk rendszeréről és a többi vallásokhoz való viszonyáról leginkább apologetikus irányú előadásokat tartottak. Az universalis világvallás is szóba jött. Az igazán tudományos módszert mutató tanulmányok, bár nem hiányoztak egészen, háttérbe szorultak e prédikáció-szerű elmélekedések mögött.*) — Aztán 1897-ben augusztus 31-től szeptember 4-ig folyt le «az első vallástudományi congressus» Stockholmban. Ennek céljai már közelebb jártak a vallástudomány feladatához.

De ez a congressus, nem is szólva arról, hogy a résztvevők túlnyomóan skandináviai illetősége bajosan igazolta a «nemzetközi» elnevezést, munkálataival leginkább ecclesiastikus jelleget mutatott. Tudományos munkája egyoldalú volt s csak szűk körben mozgott; túlnyomó a bibliai tudomány és a vallásphilosophia volt benne, de ez is kényszerűen apologetikus színezettel. Történeti programja nem ölelte fel azt a nagy kört, nem tűzte ki azokat a magasabb szempontokat, melyeket most a párisiak tárnak elének.

A párisi vallástörténeti congressus eszméje egy oly főiskola tanári karától indul ki, melyen a művelt államok összes főiskolái között ez idő szerint a legnagyobb rendszerességgel és a legtágasabb sokoldalúsággal van képviselve a történeti vallástudomány. Franciaországban már 1879 óta gondoskodtak az összehasonlító vallástudományról a főiskolai oktatás keretében. Ekkor állította fel a köztársaság kormánya a Collège de France-ben e tudomány első nyilvános tanszékét, melyet Reville Alberttel töltöttek be. Ez első lépésre következett pár évvel később a *Section des Sciences religieuses* szervezése a Sorbonne mellett fennálló École pratique des Hautes Études körében. E tanfolyam, melyben Reville Albert elnöklése alatt 12 szaktanár működik, az 1886. márczius 5-én kelt szabályrendelettel nyert végleges szervezést. Ez iskola tanárai köréből indult ki most a vallástörténeti congressus eszméje. A tanári kart a szervező-bizottságban a francia tudományosság néhány nagy neve egészíti ki. Az elnökségben Reville mellett ott találjuk Bertrandot, a Musée des antiquités nationales de Saint-Germain igazgatóját,

*) L. *Budapesti Szemle* LXXX. köt. (1894). 52—53. lap.

Michel Bréalt, a híres nyelvtörténész, Masperot, a francia egyiptológia vezérét, az ősz Oppertet, az assyriológia egyik megalapítóját, Senartot a nagy szanszkritudóst és Guimet, ki mint a Place de Jena-n épült vallástudományi múzeumnak alapítója, e tudomány fejlesztésének egyik legérdemesebb mozzgója volt. Ezeken kívül a Comission d'organisation 28 tagja sorában ott találjuk mindazon neveket, melyek Franciaországban a vallástörténet egy-egy ágát a tanszéken és az irodalomban nagy dicsóséggel és eredménynyel képviselik. S a bizottságban szereplő nevek még egy tényt is mutatnak, azt, hogy bármily felekezeti célzat, akár apologetikus, akár polemikus irányban, teljesen ki van zárva a congressus tevékenysége köréből. Ott találjuk Carra de Vaux báró, a párisi Institut catholique tanára mellett, Brustont a montaubani Faculté de théologie protestante tanárát és Lévi Israelt, a rabbinikus irodalom művelőjét. Mindezek nem chicagói minta szerint, mint felekezeti szószólók, hanem mint történettudósok vesznek részt a szervezés munkájában.

A vezérlő és szervező bizottság összeállítása sejtünk engedi azon sokoldalú programot, melyet a congressus valóvá tenni készül. Körülbelül a tudomány mindazon ágait foglalja magában, melyre az École pratique des Hautes Études vallástudományi szakosztályának oktató munkája kiterjed. A congressus működési tervete mintegy képmása a *Section des Sciences religieuses* oktatási rendszerének. Amazt ismertetvén, ennek gépezetébe is betekintünk.

A szervező-bizottság, a nélkül, hogy ezáltal a résztvevő tudósok kezdeményezése elé korlátot szabna, már előzetesen is megjelölte azon kört, melyben a congressus működése mozogni fog.

Nyolcz sectióra osztotta a congressus tevékenységét. E szakosztályok számára nagy vonásokban megállapította a kérdéseket is, melyeknek tudományos állásáról hivatott szakemberektől vár jelentéseket, melyek a hozzájuk fűződő tudományos eszmecsere alapjául és kiinduló pontjául szolgálhatnak. Ime ezek a szakosztályok elé szabott munkák körvonalai :

1. szakosztály : a *természeti* (nem művelt) *népek vallásai* ; ide tartoznak az amerikai népek vallásai is. E közben a totemismus, a fetisismus, a Mexikóban és Középamerikában talált régi vallásos emlékek, úgymint általán a Columbus fölfedezését megelőző vallásos irodalom vannak tárgyalásra kitézve.

Mert már most eléggé érett az amerikai philologia arra, hogy a körébe tartozó és tudományos módszerrel feldolgozott irodalom a vallástörténeti kutatások anyagául is szolgáljon. A mindinkább

fejlődő amerikai kutatások már eddig is a középamerikai vallásos irodalomnak igen nevezetes maradványait hozták napfényre a felfedezést megelőző időből. Brinton *Rig Veda americanus*nak nevez egy tőle magyarázott költeményt, mely különösen Uitzilopochtli dicsőségét zengi s Raynond csak nem rég vizsgálta azon költemények cyklusát, melyek az aztékek Hadúrjára vonatkoznak.)*

2. szakosztály: *az egyiptomi vallás története*. E körben bő anyagot nyújtanak Morgan, Flinders Petrie és Amélineau-nak legújabb felfedezései, melyek az egyiptomi vallás és műveltség legrégebb korszakaira váratlan fényt derítettek, midőn positiv emlékek és feliratok alapján a történelmi fejlődés folyamatába illesztették azon korszakokat, melyek még csak tíz évvel ezelőtt a történet előtti idők homályába veszttek. Kézzel fogható emlékeink vannak már most oly egyiptomi királyokról, kiket régibb időben mythosi alakoknak tartottak. Igaz, hogy ez emlékek megbecsülésére nézve még igen eltérők a szaktudósok véleményei. Maspero nem akar velük oly távoli őskorba visszamenni, mint Amélineau. Meg a felfedezők némi túlzásait már eddigelé is mérsékelte a történelmi kritika; így p. o. azon következtetéseket, melyeket Flinders Petrie az ősrégi sírokból talált hullarészekből a régi egyiptomiak kannibalismusára nézve felállított és egy külön könyvben tárgyalt, melynek tételeit azóta nagyrészt maga a szerző is megváltoztatta. Ez újabb felfedezések a vallásos ritusok és a mögöttük lappangó dogmák történetének sok pontját világosították fel. A régi sírokból és felirataikból Amélineau a lélekről, a túlvilági életről és számadásról szóló vallásos tanoknak, úgymint az egyiptomiaknál jobban mint bármely más régi népnél kiművelt temetési szertartásoknak történelmi fejlődését volt képes rekonstruálni. Ez eredményeit csak az imént adta elő két vaskos kötetre terjedő munkában, mely a *Musée Guimet* Annelesei valóságos gyöngyének nevezhető.***) Mindezekből sejtethető, mily termékeny munka vár a tervezett vallástörténeti congressus ép ezen második szakosztályára, mely e nagy általános kiadásokon túl az egyiptomi vallástörténet apróbb részleteire, továbbá az ősrégiségen túl az egyiptomi vallásfejlődés későbbi hanyatló korszakaira is ki fog terjedni. Többek között p. o. a következő kérdés

*) *Le Dieu Aztec de la guerre* (Revue de l' Histoire des Religions 1899. XXXVIII. és XXXIX.. köt.)

***) *Histoire de la sépulture et des funérailles dans l'ancienne Égypte* (Annales du Musée Guimet XXVIII—IX. kötetében, in 4°).

is napirendre van tűzve: «Honnan van, hogy a Khnumu istenség, különösen az elefantisse-i Khnumu cultusa, az utolsó dynastiák idejében népszerűvé vált; mely tényezők okozták, hogy kultuszából a római korszakban a gnostikus felekezetek és a hermesi iratok Khnuphis-Kneph istenalakja fejlődött?» Valóságos Amélineau-féle kérdés, e tudós lévén elsőrendű képviselője azon módszereknek, mely a későbbi gnosticizmusból sőt még a kopt kereszténység sajátosságaiából (szentek legendái) is a régi egyiptomi elemeket szereti kihámozni.

A vallástörténet még egy másik mozzanata is előtérbe lép a congressus egyiptomi programjában. A legújabb időkig ugyanis az egyiptomi vallásra csakis mint hieratikus rendszerre vetettek ügyet. Mindenütt csak áldozó, josoló és gyógyító papokat láttak a titokzatos hieroglyphek mögött mélyeséges dogmatikával és mysteriumokkal. Az isteneket a mythographoktól kieszelt cyclusok szerint ismerték csak. Nem igen gondoltak a néphitre, a nép hagyományaira, babonáira, melyeket most tengersokaságú papyrusokból, ex-voto feladatokból és több efféle emlékekből ismernek és a hieratikus rendszerrel párhuzamosan tárgyalnak. Erre vall a vallástörténeti congressus e külön szakasza: «Les cultes et les religions populaires de l'Égypte, plus spécialement ceux de Thèbes.»

3. szakosztály: A «szélső kelet» (Extrême Orient) vallásainak története. E sectio Khina, Japán, Tibet, Korea, a mongolság általános szempontokból is tanulságos vallástörténetét tanulmányozza, a buddhizmus különféle nyilatkozásait azon országok szerint, a melyekben történeti fejlődése során tért hódított azon szekták szerint, melyekre Szákja Muni vallása nemsokára alapítása után szétoszlott. Ennek a sectiónak a maga nemében egyetlen szemléleti objectum kínálkozik a Musée Guimet gazdag chinai és buddhista termeiben, mely utóbbiak már több ízben bizonyították képességeiket arra, hogy tartalmukkal és felszerelésükkel a legszigorúbb igényeknek is meg felelő buddhista templomul szolgáljanak, tetszés szerint bármily buddhista secta szertartása szerint.

4. szakosztály: A *semitikus népek vallásainak története*. Ezt az osztályt négy csoportra osztották: a) a babyloniai népek vallástörténete, a hol aztán szóba kerül a sumir kérdés is vallástörténeti vonatkozásai szerint. «Melyek voltak — így szól a csoport harmadik thesise — az eredetileg sumir istenségek; melyek olvadtak bele a semitikus pantheonba, oly módon, a mint az itali istenségek a görög isteni alakokkal egyesültek?» b) Arab pogányság.

E téren is sokat tanultak az utolsó évtizedben az irodalomra alkalmazott kritikai módszer révén, meg a nagy számmal felmerült délarab feliratokból. *c)* A zsidó vallás története. «Mit tanulhatunk a legújabb archæologiai felfedezésekből, az izraelita vallásos állapotokról az Ezra és Nehemiát megelőző időkre nézve?» E kérdés, úgy látszik, egyúttal a bibliai critica külön ki nem tűzött kérdéseit is magában foglalja. *d)* Az iszlám története. E csoportban különösen azon kérdések domborodnak ki, melyek az iszlám fejlődésében nyilatkozó idegen befolyásokkal állanak kapcsolatban. De Franciaországnak, mint muzulmán hatalomnak, e téren a tudományos érdeken kívül gyakorlati érdeke is van. «Éjszakaafrikának mohamedán szövetségei. Az iszlám afrikai propagandájának története és földrajza» — így szól e csoport 7-ik kérdése.

5. szakosztály: *India és Irán*. A szanszkrit és póli irodalom vallástörténeti eredményei. — Az Irán vallásos irodalmának kérdésében James Darmesteter Zendavesta-munkája nagy forradalmat idézett elő; természetes, hogy a vitás kérdések ez alkalommal az iráni kutatások központját alkotják: «A szövegek kritikája által tisztába hozni, hogy melyek a Gáthák és az Aveste azon részei, melyek már a szaszanidák ideje előtt is meg voltak.»

6. szakosztály: *Görögország és Róma* vallásainak története. E csoportból hadd emeljem ki a következő két kérdést: «A legújabb felfedezések eredményei az etruszk vallás ismeretére nézve.» «Az itali és görög pogányság mythosainak, vallásos szokásainak, szent helyeinek és hagyományainak nyomai a mostani Italia és Görögország népies szokásaiban és kultuszában.»

7. szakosztály: *A germánok, kelták, szlávok vallásai*. — *Európa praehistoricus régiségtudománya* vallástörténeti szempontból.

8. szakosztály: *A keresztyénség története*. E csoportban a következő kérdések vannak kitűzve: *a)* «Lehet-e az essenismust az eredeti keresztyénség egyik tényezőjének tekinteni?» *b)* «Az utolsó 30 év alatt felfedezett keresztyén szövegekből mit tanulhatunk az ősz keresztyénség eszméinek és ritusainak fejlődésére nézve?» *c)* «A régi keresztyén archæologia alakulásában mennyi része van a görög és mennyi a zsidó előzményeknek?» *d)* «A tudomány jeles állása a gnosticizmus eredetének kérdésében.» *e)* Egyháztörténeti forrás kérdés Irenæus és Hippolytusról. — *f)* A görög, latin, arab, zsidó, byzantinus forrásokból, mellyekből a középkor nyugati theologusai merítettek. *g)* Byzáncz viszonya a pogány oroszokhoz a IX. században; az első keresztyén egyházak alakítása Oroszországban

h) «Mily hatással voltak Kant és Hegel philosophiai tanai azon kritikai módszerre, melyeket a tudomány a keresztyénség kezdeiről szóló történelmi forrásokra alkalmaz?»

E szakosztály három csoportra van osztva; az első öt kérdés a keresztyénség első századaira, az *f—g* kérdések a középkorra vonatkoznak, a *h*) kérdés a legújabb koral van kapcsolatban.

E programm részleteiből is kiderül, hogy a Párisban szervezendő vallástudományi congressus a vallástudomány speculativ elemeit teljesen kizárja (ebben különbözik Stockholmi elődjétől), és híven felvett nevéhez és azon iskola céljaihoz, melynek eredményei ily congressus lehetővé tettek, a *vallástörténet* terén marad meg. Mint a nyolcz szakosztály pusztá czímeiből is láthattuk, ez egy feladat is elég dolgot ad a tudósok egy jól felszerelt armádiájának. A speculativ kérdéseket bátran a philosophusokra és a theologusokra bízhatják. Ezeknek mindenesetre nagy szolgálatot tesznek a valláshistorikusok, midőn az okmányok és emlékek kritikai tanulmányozása útján megbízható anyaggal látják el őket.